

Романів А. С., к.геогр.н., доцент (Рівненський державний гуманітарний університет), **Трусова Т. С., ст. викладач** (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

МІСЦЕ ТУРИЗМУ В МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

***Анотація.** В статті розкрито місце туризму в макроекономічному розвитку України. Показано, що, попри вагомість загального внеску сфери подорожей і туризму у валовий внутрішній продукт України, динаміка позитивного розвитку цієї сфери в нашій країні не простежується, що визначило необхідність зміни державної туристичної політики. Проведений аналіз позиції України за індексом конкурентоспроможності туристичної галузі дозволив виявити низку негативних та позитивних факторів, які слід враховувати при розробці національної програми соціально-економічного розвитку України.*

***Ключові слова:** туризм, макроекономічний розвиток, ВВП, зайнятість, індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму.*

***Аннотация.** В статье раскрыто место туризма в макроэкономическом развитии Украины. Показано, что несмотря на значимость общего вклада сферы путешествий и туризма в валовой внутренний продукт, динамика положительного роста этой сферы в нашей стране не прослеживается, что определило необходимость изменения государственной туристической политики. Проведенный анализ позиции Украины по индексу конкурентоспособности туристической отрасли позволил выявить ряд негативных и позитивных факторов, которые следует учитывать при разработке национальных программ социально-экономического развития Украины.*

***Ключевые слова:** туризм, макроэкономическое развитие, ВВП, занятость, индекс конкурентоспособности стран в сфере путешествий и туризма.*

***Annotation.** The value of tourism in the macroeconomic development of Ukraine has been investigated. The positive dynamics of growth is not traced despite a significant overall contribution of the sphere of travel and tourism to GDP. This fact points to the need for immediate steps of state tourism policy. The analysis of the position of Ukraine after the index of competitiveness of the tourism identified some negative and positive factors. These factors should be taken into account in national programs of socio-economic development of Ukraine.*

***Keywords:** tourism, macroeconomic development, GDP, employment, Travel & Tourism Competitiveness Index.*

Україні притаманний значний потенціал щодо інтенсивного конкуренто-спроможного розвитку туризму: як складник господарства країни він може слугувати своєрідним каталізатором її економічного зростання.

До пріоритетних соціально-економічних результатів ефективного розвитку туризму належить поповнення державного та місцевих бюджетів, збільшення зайнятості населення, стимулювання різних сегментів бізнесу, залучення іноземної валюти тощо. Туризм також сприяє вирішенню важливих соціальних завдань, що пов'язані з вихованням, оздоровленням та освітою. Зокрема йдеться про отримання нових знань, фізичне оздоровлення та профілактику захворювань; популяризацію серед населення установки на здоровий спосіб життя, формування активної життєвої позиції; розвиток кращих моральних людських якостей і відносин; екологічне виховання.

Вченими досліджено різні аспекти розвитку туристичної діяльності на макроекономічному рівні, а саме – інноваційні засоби розвитку туризму (І. Антоненко, Г. Михайліченко, Д. Стеченко), підходи до управління міжнародним туризмом (М. Мальська, І. Пурська), можливості підвищення результативності використання туристичного потенціалу окремих регіонів України (О. Романів, В. Данильчук, О. Ксифілінова, І. Балабанов, І. Гарбуз, В. Жук), що уможливило виявлення нових засобів її ефективної організації на різних рівнях національної економіки. Окрім того, туризм розглядають як частину організаційно-інституційного механізму державного управління інвестиціями в економіку країни.

Незважаючи на високий рівень теоретичних і науково-практичних розробок досліджуваної проблеми, переосмислення вимагають практичні основи розвитку туризму з урахуванням оцінювання ролі туристичної галузі у макроекономічних процесах.

Метою нашої статті є дослідження місця туризму у макроекономічному розвитку України. Досягнення мети статті зумовило необхідність вирішення таких завдань: встановлення місця туризму у формуванні ВВП та сфері зайнятості України; ідентифікація основних чинників, що заважають розвитку туризму; виявлення сильних сторін конкуренто-спроможності національного турпродукту України.

Серед країн, що розвиваються, використовуючи грошові надходження від міжнародних туристичних опрацій, за даними всесвітньої туристичної організації ЮНВТО лідерами є США, Іспанія, Китай, Франція, Макао (Китай), Італія, Велика Британія, Німеччина, Таїланд, Гонконг (Китай).

Наведені дані засвідчують, що на тлі незначних коливань показників грошових надходжень від туризму в різних країнах світу в 2014 році, аналогічний показник в Україні характеризувався суттєвим падінням – на 69 % (рис. 1). Безумовно, на зниження доходів від міжнародних туристичних прибуттів в нашій країні вплинуло зменшення чисельності іноземних туристів через нестабільну політичну ситуацію.

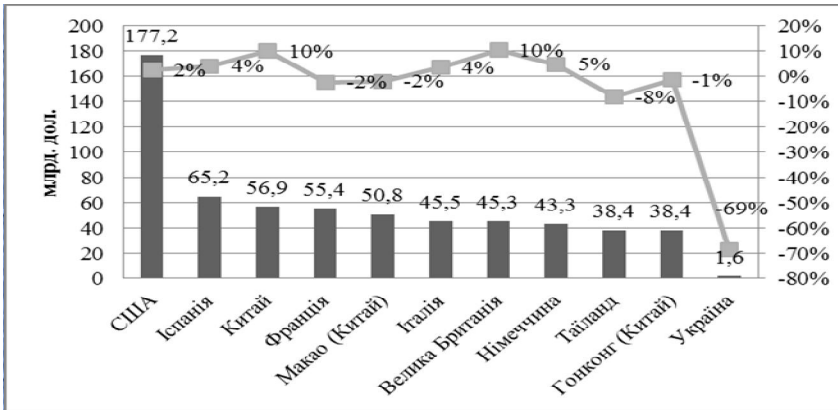

Рис. 1. Грошові надходження від міжнародного туризму у 2014 році та їхнє відносне відхилення порівняно з попереднім роком (побудовано за даними UNWTO Tourism Highlights [1])

Крім того, відбулося зниження рівня середніх витрат у розрахунку на одного туриста, що можна пояснити тим, що туристи не витрачали значних коштів або серед відвідувачів переважали різного роду експерти та спостерігачі, термін перебування яких був короткотривалим. З огляду на окреслену ситуацію вважаємо, що засоби макро економічного розвитку туристичного підприємництва повинні відзначатися спрямованістю не лише на промоцію вітчизняного турпродукту серед закордонних туристів, а й на професійне надання широкого спектра цікавих послуг дозвілля.

Унаслідок аналізу динаміки туристичних потоків за видом туризму (за даними Державної служби статистики України [2]) визначено зниження внутрішніх, іноземних і зарубіжних потоків та натомість значне підвищення активності серед екскурсантів. Проте в динаміці найкращими показники притаманні потоку туристів-громадян України, які виїжджали за кордон. Варто відзначити, що впродовж аналізованого періоду (2000–2014 рр.) не спостерігалось позитивної сталої тенденції до зростання туристичного потоку загалом, що дає підстави зробити висновок про нестабільний розвиток міжнародного та внутрішнього туризму в Україні.

У руслі деталізованого аналізу тенденцій динаміки розвитку туризму та його макро економічного значення розглянемо дані українських джерел.

Незважаючи на низьку продуктивність в'їзних потоків, загалом туризм в Україні демонструє позитивну тенденцію до зростання, яка простежується внаслідок аналізу показників експорту й імпорту за статтею «Подорожі» за тривалий період (1994–2014 рр.). Зокрема, різке зростання надходжень від туризму зафіксоване у 2008 році (рис. 2).

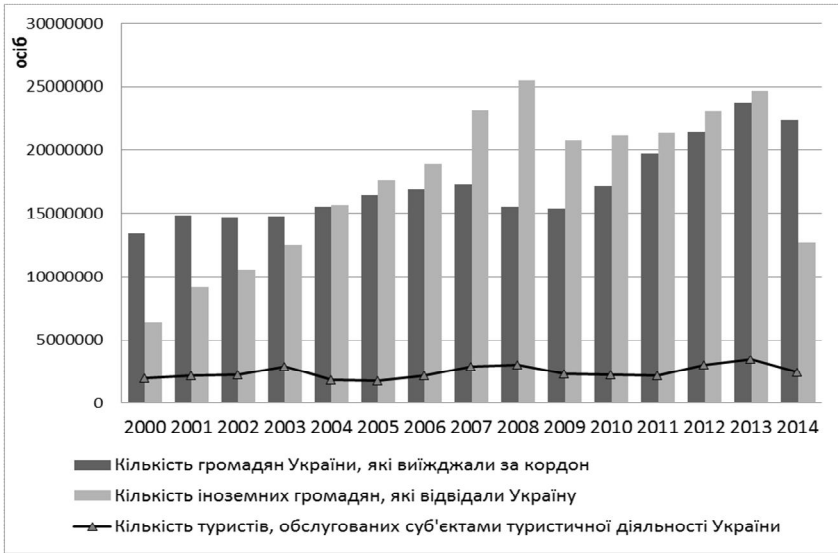

Рис. 2. Динаміка туристичних потоків в Україні у 2000–2014 роках (побудовано за даними [2])

Проте впродовж 2008–2009 років в Україні відбувся спад в туристичних потоках, а також в експорті та імпорті валюти, що ймовірно відбулося під впливом загальносвітових процесів на економіку України. За даними експертів Всесвітньої Ради з туризму та подорожей (WTTC), 2009 рік став найбільш важким щодо розвитку туристичної індустрії в світі. Це пов'язано зі світовою економічною кризою.

У контексті визначення місця туризму в макроекономічному розвитку країни варто зауважити, що фінансова криза має вплив на всі галузі економіки. Утім, вплив кризових явищ – у ракурсі порівняння різних сфер господарської діяльності й різних країн – неоднаковий. «Загалом у часи економічної кризи туристична галузь не занепадає, навпаки, розвивається. Кількість охочих поїхати на відпочинок порівняно з минулим роком майже не зменшується. Люди однаково хочуть їздити, подорожувати. Інша річ, що їм доводиться економити» [30].

На 2014 рік в Україні припав спад (порівняно з попереднім роком) туристичних потоків: з імпорту на 12 %, експорту на 65 % (рис. 2.). За даними WTTC та UNWTO, 2014 року в нашій країні відбулося зменшення експорту послуг для іноземних туристів на 1,7 %, тобто на 2,73 млн. дол., що становило 4,3 % від загального експорту товарів і послуг. За прогнозами спеціалістів до 2025 року, незважаючи на зростання чисельності іноземних

відвідувачів та обсягів їхніх вкладень, частка експорту від іноземних подорожей у загальному експорті України буде знижуватися [4].

Динаміка туристичних потоків в Україні наведена на рис. 3.

Рис. 3. Динаміка туристичних потоків у 2000–2014 роках за видом туризму, осіб (побудовано за даними [2])

Зауважимо, що недосконалий облік величини туристичних потоків в Україні унеможлиблюється їхнє точне оцінювання. Дані, наведені Адміністрацією Держприкордонслужби України та Державної служби статистики України, є незіставлюваними у частині чисельності громадян України, які виїжджали за кордон з туристичною метою, та іноземців-туристів. Проте дані обох інституцій підтверджують переважання у структурі туристичного потоку виїзного туризму над в'їзним.

Відтак у подальшій перспективі розвитку туристичної галузі видається доцільним переорієнтування туристичного бізнесу на пріоритет більш дешевих турів, попит яких на внутрішньому ринку зростатиме. Крім того, за статистичними даними, не відрізнялася суттєвим спадом тенденція до виїзного туризму. У площині міжнародного іноземного туризму окреслюється суперечність двох протилежних тенденцій. Негативна тенденція зумовлена пересторогою іноземних туристів щодо подій, які відбуваються в державі (тероризм і військові дії). З огляду на останнє, попри те, що в Україні лише частина територій характеризується високою небезпекою, є нагальна потреба інформаційної підтримки створення позитивного туристичного іміджу нашої держави. Позитивна тенденція полягає в тому, що резонансні події 2013–2015 років в Україні привернули увагу світової спільноти, внаслідок чого столицю країни відвідало багато закордонних туристів, хоч термін їх перебування здебільшого був нетривалим.

Необхідно, щоб держава розглядала туризм як важливий соціально-економічний стимулятор, якому притаманний потенціал щодо наповнення державного бюджету. Більше того, саме туризм може стати тим важелем, який почне розвивати цілі галузі економіки».

Туризм – це своєрідний індикатор соціально-економічного розвитку держави: витрати на туристичні послуги є першочерговими потребами життєдіяльності людини, зростання туристичного попиту населення безпосередньо корелює з підвищенням рівня соціально-економічного розвитку країни та підвищенням платоспроможності населення. На вагомість впливу туризму на розвиток економіки країни вказують результати дослідження О. Горіної [2], яка, аналізуючи динаміку основних макроекономічних показників України й обсяги наданих послуг з організації подорожуваль, стверджує про наявність кореляції між обсягами наданих туристичних послуг й підвищенням рівня соціально-економічного розвитку (збільшенням ВВП, доходів і середньомісячної заробітної плати). Тобто серед наслідків збільшенням ВВП, доходів і заробітної плати можна спостерегти зростання витрат на туристичні послуги, розваги та відпочинок.

Дані про прямий вплив індустрії подорожей і туризму на макроекономічний розвиток України представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Прямий внесок індустрії подорожей і туризму в макроекономічний розвиток України*

Рік	Внесок у виробництво ВВП		Внесок у забезпечення зайнятості	
	млрд. грн.*	%	тис. роб. місць	%
2005	34,5	2,4	420	2,1
2006	35,1	2,3	410	1,9
2007	36,0	2,2	390	1,8
2008	35,2	2,1	360	1,7
2009	32,5	2,3	386	1,9
2010	31,2	2,1	354	1,7
2011	33,4	2,0	362	1,8
2012	33,6	2,0	392	1,9
2013	35,4	2,2	389	1,9
2014	28,4	1,8	333	1,7
2015 (очікуваний)	28,1	1,9	342	1,8
2025 (прогноз)	42,0	1,7	322	1,7

*складено за даними [6];

**значення вказані в постійних цінах 2014 року та з урахуванням обмінних курсів.

Поняттям «експорт послуг пов'язаних з подорожами» (visitor exports) називають «витрати іноземних туристів усередині країни, метою яких є ділові зустрічі, відпочинок, які охоплюють витрати на транспорт, без урахування міжнародних витрат на освіту».

Так, внесок у виробництво ВВП від діяльності підприємств у сфері туризму і подорожей в Україні коливається в діапазоні від 1,9 до 2,4 % у різні роки. Загальний внесок від сфери подорожей і туризму у ВВП 2014 року склав 106,7 млрд. гривень, або 7,1 % від загальної вартості. Показник питомої ваги надходжень від туризму та подорожей у структурі ВВП України можна оцінити як нижчий середнього, порівнюючи його із загальносвітовим рівнем: у світі середнє значення прямого внеску сфери туризму і подорожей у ВВП становило 3,0 % у 2015 р., а за прогнозами на 2026 р. – зросте до 3,4 %, загальний вплив, відповідно, 9,6 %, 10,5 % [7]. Середньоевропейські показники розвитку туризму також є значно вищими, ніж в Україні: в середньому в країнах Європи прямий внесок у ВВП від діяльності сфери подорожей і туризму становив 3,5 % у 2015 р., прогнозовано у 2026 р. – 3,9 %, загальний вплив, відповідно, 9,6 % та 10,4 % [8].

Прямий внесок у забезпечення зайнятості сфери подорожей і туризму складає від 1,7 до 2,1% у різні роки. Загальний внесок зайнятих у сфері подорожей і туризму, враховуючи робочі місця, що частково стосуються туризму, становить 6,4 % у загальній чисельності зайнятих (1,27 млн. робочих місць). Цей світовий показник вищий, ніж український (прямий внесок – 3,6 % у 2015 р., 4,0 % у 2026 р., а загальний – 9,5% і 11,0 %) [7]. Зокрема це стосується європейських країн, де прямий внесок сфери подорожей і туризму у зайнятість населення становив 3,6 % у 2015 р., за прогнозами сягатиме 4,3 % у 2026 р., опосередкований внесок – 9,1 % і 10,4% відповідно [8].

Відтак, незважаючи на суттєвий ресурсний потенціал, сприятливе для розвитку туризму географічне розташування, частка туристичної галузі у формуванні ВВП України хоч і залишається незначною, водночас демонструє тенденцію до зростання. Потрібно наголосити на важливій ролі туризму у створенні робочих місць у власне туристичній галузі та у сфері надання супутніх послуг.

WTTC та світова туристична організація (World Tourism Organization, UNWTO) [9] прогнозують зниження кількості зайнятого населення в туристичній галузі України. За прогнозними оцінками WTTC та UNWTO, до 2025 р. відбудеться зниження безпосередньої кількості зайнятих у туристичній галузі нашої країни на 3,2 % та становитиме 332,2 тис. осіб – 1,7 % від загальної кількості зайнятого населення. Проте загальна кількість робочих місць, створених завдяки туризму, залишиться досить високою – 1158,2 тис. осіб (6,5 %). Зазначена тенденція є протилежною до загальносвітового прогнозу зайнятості населення в туризмі. Так, за

прогнозами WTTC та UNWTO, впродовж 2015–2025 рр. у світовій туристичній індустрії відбудеться збільшення загальної кількості зайнятого населення на 28,9 % і воно досягне 356,9 млн. осіб, загальний внесок туристичної галузі у світове ВВП зросте на 44,7 % і складе 11381,9 млрд. дол. США.

Для аналізу причин, які негативно позначаються на розвиткові сектора подорожей і туризму, дослідимо позиції України за індексом конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму (ТТСІ), який розраховують експерти Всесвітнього економічного форуму у співпраці з представниками Booz & Company, Deloitte, Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA), Міжнародного союзу охорони природи (IUCN), Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) та Всесвітньої Ради з подорожей і туризму (WTTC).

Підрунтям рейтингу слугують приблизно 80 показників, які згруповані за 14 складниками, що відповідно, утворюють 3 субіндекси: регуляторне середовище в туристичному секторі, середовище й інфраструктура для бізнесу, а також людські, культурні та природні ресурси в секторі подорожей і туризму.

Індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму корелює з доходами країни від міжнародного туризму [10]. Величина індексу перебуває у межах інтервалу від 1 до 7, причому оцінка «7» відповідає максимально можливій. За підсумками рейтингу 2013 року перше місце отримала Швейцарія, яка набрала 5,66 бала.

Україна у 2013 році отримала оцінку 3,98 бали і посіла 76-е місце в рейтингу 140 країн світу. Це найвище місце, яке посідала Україна за період розрахунку Індексу. Але такий результат експерти схильні оцінювати швидше як ознаку відновлення втрачених після кризи позицій (відповідно 78-е та 77-е місця 2007 і 2008 рр.), аніж як результат прогресу у розвитку. Хоча не можна заперечити той факт, що певне поліпшення позицій України в рейтингу 2013 року уможливили складники, пов'язані з покращенням інфраструктури: авіатранспортної, наземної та туристичної. Позитивна динаміка відзначається за субіндексом культурних і природних ресурсів. Крім того, спостерігається позитивна динаміка за складниками людських ресурсів і доступності кваліфікованої робочої сили, проте без якісних змін у сегменті освіти та навчання така конкурентна перевага України у довгостроковій перспективі може бути швидко втрачена.

Аналіз результатів оцінювання індексу конкурентоспроможності подорожей і туризму за кілька останніх років засвідчує, що Україна стабільно втрачає позиції за субіндексом регуляторного середовища в секторі подорожей і туризму – 14 позицій впродовж 5 років. Цей субіндекс містить водночас і найбільш сильний складник (здоров'я та гігієна, 8-е місце серед 140 країн у 2013 році), і найбільш слабкий (державна політика

та регулювання, 114-е місце серед 140 країн у 2013 році). Україна належить до п'ятірки лідерів у світі за кількістю лікарняних ліжок-місць на душу населення, а також займає 25-е місце за чисельністю медиків у розрахунку на одну тисячу осіб населення.

Позиції державної політики та регулювання в секторі туристичного бізнесу слід визначити проблемними в кількох аспектах. Насамперед має місце занадто повільне спрощення ведення бізнесу в туристичному секторі України порівняно з більшістю країн світу. В умовах відносної дешевизни в країні за паритетом купівельної спроможності, вкрай високовартісними залишаються такі важливі саме для туристичного сектора послуги, як послуги готелів і аеропортів, що суттєво здорожчують ведення бізнесу. Розвиток туризму на сьогодні не належить до сфер лобювання держави та бізнесу, а точкові зусилля, як-от проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу Євро-2012, лише на короткий час мали позитивний вплив на поживлення туристичної діяльності в окремих регіонах. Значна кількість перешкод на шляху зростання конкурентоспроможності туристичного сектора та припливу до країни іноземних туристів спостерігається у зв'язку із низьким захистом прав власності (131-е місце) та негативним впливом регуляторного середовища на приплив прямих іноземних інвестицій (128-е місце), обмеженою кількістю іноземних компаній на вітчизняному ринку (123-е місце), відносно високими візовими обмеженнями (101-е місце), недостатньою відкритістю двосторонніх угод щодо авіаперевезень (114-е місце), недостатньо доброзичливим ставленням до іноземних туристів (127-е місце).

Вагомою причиною невисокої конкурентоспроможності сектора туризму в Україні є його низька пріоритетність на порядку денному в уряді (126-е місце). Проте відносна величина виділених з державного бюджету коштів на розвиток туризму за рейтингом займає значно вищі позиції порівняно з іншими країнами світу (38-е місце).

Отже, в процесі проведеного дослідження встановлено, що туризм відіграє важливу роль у макроекономічному розвитку України. За результатами дослідження було виявлено пріоритетні чинники, що впливають на конкурентоспроможність туристичного бізнесу в Україні, які спираються не лише на внутрішню статистичну базу, а й на оцінки міжнародних організацій. Урахування чинників, які позначаються на макроекономічній позиції туризму, дасть змогу державним органам влади розробити більш обґрунтовані та адаптовані до сучасних умов державні цільові програми, спрямовані на створення національного конкурентоспроможного туристичного продукту. В цілому ключовими пріоритетами для стійкого розвитку галузі подорожей і туризму, стабільного зростання її конкурентоспроможності у світовому масштабі є питання спрощення регулювання в цьому секторі, збереження культурних і природних ресурсів, підвищення їхньої привабливості

для іноземних туристів, відтворення кваліфікаційного потенціалу туристичної галузі, а також забезпечення стратегічної пріоритетності сектора в державній політиці.

1. UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition unwto – 2015. – p. 16. **2.** Туристичні потоки / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/protoki2006_u.htm **3.** Трілленберг Г. Управління міжнародним туризмом в період світової фінансової кризи : стан і перспективи / Г. Трілленберг // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Географія / редкол. : В. Я. Брич, О. В. Заставецька, С. І. Ішук [та ін.]. – Тернопіль : Тайп, 2010. – Вип. 2 (28). – С. 134–139. **4.** The Travel & Tourism Competitiveness Reports 2007–2015 / Jennifer Blanke, Thea Chiesa; World Economic Forum. – Geneva : [s. n.], 2007. **5.** Горіна Г. О. Соціально-економічне значення туристичної галузі в економіці держави / Г. Горіна // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – № 4 (76). – 2014. – С. 104–109. **6.** Travel & Tourism Economic impact 2015 Ukraine / Rochelle Turner. – London, 2016. – 24 p. **7.** Travel & Tourism Economic impact 2016 World / Rochelle Turner. – London, 2016. – 20 p. **8.** Travel & Tourism Economic impact 2016 Europa / Rochelle Turner. – London, 2016. – 20 p. **9.** Travel & Tourism Economic impact 2015 Ukraine / Rochelle Turner. – London, 2016. – 24 p. **10.** Індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.feg.org.ua>.

Рецензент: д.геогр.н., професор Калько А. Д.